

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Асоціація російськомовних вчених штату Масачусетс, м. Бостон, США
Асоціація «Духовно-інтелектуальний вибір»
Харківський громадський фонд розвитку вищої освіти «ІНТЕЛЕКТ»

ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ

*Міжнародна колективна монографія
за загальною редакцією проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко*

ДУХОВНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ МОЛОДЕЖИ В ХХІ СТОЛЕТИИ

*Международная коллективная монография
под общей редакцией проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рыбалко*

SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING YOUTH IN THE XXI CENTURY

*International Collective Monograph
edited by prof. V. P. Babich, prof. L. S. Rybalko*

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Всесвітнього наукового ноосферно-онтологічного товариства, м. Харків
(протокол № 4/1 від 3.11.2019 р.)*

Рецензенти:

С. Т. Золотухіна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

О. М. Кікінежді — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

М. С. Гончаренко — доктор біологічних наук, професор, професор кафедри валеології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Д 85 **Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті** : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко. Харків: Вид. ВННОТ, 2019. 470 с.

У монографії розглянуто філософсько-онтологічні та концептуально-методологічні засади духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді в XXI столітті. Представлено матеріали до проекту Концепції духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді «ДИВО-21» Всесвітнього наукового ноосферно-онтологічного товариства.

Висвітлено питання духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді в історичному, педагогічному, психологічному аспектах. Акцентовано на практичній значущості розвитку духовно-інтелектуального потенціалу суб'єктів освітнього процесу.

Розраховано на науковців, педагогів, здобувачів вищої освіти, методистів, управлінців, громадську спільноту, батьків.

Д 85 **Духовно-интеллектуальное воспитание и обучение молодежи в XXI веке**: международная коллективная монография / Под общ. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рыбалко. Харьков: Изд. ВННОО, 2019. 470 с.

В монографии рассмотрены философско-онтологические и концептуально-методологические основы духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи в XXI веке. Представлены материалы к проекту Концепции духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи «ДИВО-21» Всемирного научного ноосферно-онтологического общества.

Освещены вопросы духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи в историческом, педагогическом, психологическом аспектах. Акцентировано на практической значимости развития духовно-интеллектуального потенциала субъектов образовательного процесса.

Рассчитано на научных работников, педагогов, соискателей высшего образования, методистов, управленцев, общественное сообщество, родителей.

Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century: an international collective monograph / by head. ed. prof. V. P. Babich, prof. L. S. Rybalko. Kharkov: View. WSNOS, 2019. 470 p.

The monograph deals with the philosophical-ontological and conceptual-methodological foundations of spiritual and intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century. The materials for the draft Concept of Spiritual-Intellectual Upbringing and Teaching of Youth «DIVO-21» of the World Scientific Noosphere-Ontological Society are presented.

The issues of spiritual and intellectual upbringing and teaching of youth in historical, pedagogical and psychological aspects are covered. The practical importance of developing the spiritual and intellectual potential of the subjects of the educational process is emphasized.

It is designed for scientists, educators, higher education graduates, methodologists, managers, the community, parents.

Субкультура релігійних вірувань дітей як духовна інтенція аксіопсихологічного потенціалу особистості. <i>В. Ситкар</i>	332
Духовно-інтелектуальне виховання школярів Харківської гімназії № 89. <i>А. В. Жозе да Коста</i>	339
Забезпечення духовного розвитку молодших школярів з особливими освітніми потребами. <i>Ю. Д. Бойчук, О. С. Казачінер, О. В. Мірошниченко, Н. В. Наumenко</i>	343
Інклюзивне навчання у системі освіти України: теорія і практика. <i>Т. М. Собченко, Н. М. Смолянчук</i> ...	348
Шляхи формування культури миру і толерантності у дітей в закладах загальної середньої освіти в умовах військового конфлікту в Україні. <i>І. М. Трубавіна</i>	352
Етика ненасильства в національній педагогічній спадщині та сьогоденні. <i>О. Кікінежді, І. Шульга</i>	356
Розвиток ідей педагогіки миру в освітньому військовому середовищі. <i>О. Г. Марченко</i>	360
Формування інтелектуальної складової готовності правоохоронців до професійної самореалізації на засадах педагогіки миру і толерантності. <i>С. О. Іценко, О. В. Загребельний</i>	364
Вплив занять спортом на інтелектуальний розвиток спортсменів. <i>А. А. Голенков, А. С. Гонтар</i>	368
Бойове мистецтво як засіб духовного і фізичного виховання молоді. <i>Л. С. Рибалко, Д. С. Іванов</i>	372
Сучасні проблеми в професійній підготовці майбутніх медиків. <i>Ю. С. Ілясова</i>	376
Духовно-інтелектуальний розвиток майбутніх лікарів під час спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти. <i>Л. В. Фоміна</i>	379
Інтелектуальне навчання і виховання майбутніх іноземних лікарів новітніми засобами педагогічної майстерності. <i>М. Ю. Котелюх</i>	383
Духовно-інтелектуальне виховання майбутніх іноземних лікарів у закладах вищої медичної освіти як основа міжкультурних відносин. <i>Л. О. Гененко</i>	387
Теоретичні основи формування креативності майбутніх менеджерів. <i>Н. Добровольська</i>	390
Модель формування управлінської компетентності майбутніх економістів. <i>К. В. Копняк</i>	396
Розвиток інтелектуальної комунікації в учнівській та студентській молоді ХХІ століття. <i>Ф. Я. Майнаєв, О. І. Майнаєва</i>	402
Духовно-моральні константи у контексті спілкування студентів у соціальних мережах. <i>В. В. Ворожбіт-Горбатюк</i>	406
Духовные ценности человека информационного общества в медиа-стратегии высшего технического образования. <i>Я. Н. Кунденко</i>	412
Роль медіа у формуванні ідентичностей сучасної молоді: теоретико-методологічний та практичний аспекти. <i>Я. С. Фруктова</i>	415
Формування медійно-інформаційної грамотності особистості як запорука її духовного розвитку. <i>О. Городецька</i>	419
Інтелектуальне навчання майбутніх лікарів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. <i>Н. А. Іванькова, О. А. Рижов</i>	423
Використання ІКТ під час проектної діяльності майбутніх учителів початкової школи. <i>Б. В. Павлюк</i>	427
Особливості застосування веб-технологій в процесі підготовки майбутніх учителів. <i>А. І. Крижановський</i>	431
Формування інтелектуальних умінь засобами веб-сервісу Trello. <i>О. Г. Кіріленко, Г. О. Труш</i>	436
Практична значущість цифрових технологій для інтелектуального розвитку майбутніх лікарів-стоматологів. <i>Ю. С. Славінська</i>	439
Діагностика сформованості цифрової компетентності в процесі інтелектуального розвитку студентів. <i>О. О. Наливайко</i>	443
Застосування змішаного навчання в процесі підготовки майбутніх учителів. <i>Л. С. Шевченко</i>	447
Електронні освітні ресурси як засіб дистанційного навчання осіб з особливими потребами. <i>В. Уманець</i>	454
Ноосферное образование и две анкеты «Международного ноосферного центра Вернадского» — анкета «Цветок жизни» для изучения социальной адаптации и пространственного мышления и анкета «Здоровье ученика» для оперативного исследования состояния ученика немедицинским персоналом. <i>И. А. Фарафонова</i>	462
Алфавітний перелік авторів монографії	468

Педагогічний досвід свідчить, що учням цікаво спостерігати за дискусією, але сама участь у ній є для них складним завданням. Найчастіше це пов'язане з тим, що учні бояться критики однокласників, помилкових міркувань, остерігаються, що ровесники не зрозуміють їх. Подоланню цього бар'єра сприятиме виконання вправи «Територія вільних думок».

На відміну від вправ «Крокодил», «Сім запитань», «Коло думок», робота над якими здійснюється на уроці, до «Території вільних думок» учні залучаються у вільний час (до початку уроків, на перерві, після уроків). Тому виконання завдання в ній потребує наявності в учнів мотивації до цього, стимулювання їх до позаурочної навчальної діяльності.

У класі вивішується плакат, на якому зображені хмарки (кола) за кількістю учнів у класі. Угорі пишеться правило «Території вільних думок» — «Кожен має право на свою думку» та питання для обговорення. Учням пропонується протягом тижня написати своє судження (відповідь) із 2-3 речень. Не обов'язково підписуватися. Але не можна редагувати чуже судження, виправляти в ньому будь-які помилки.

Так, під час обговорення питання «Чи може спілкування в Інтернеті замінити справжні стосунки?» на «Території вільних думок» з'явилися такі цікаві вислови: «В Інтернеті я справжній, поза Інтернетом граю роль», «В Інтернеті Ромео ніколи б не знайшов свою Джульєтту».

Підсумок роботи — статистичний звіт про результати обговорення (готує один з учнів), перегляд відеоролика, у якому відома людина або герой літературного твору вирішує це саме питання, але без моралізаторства. Висновок учень має зробити сам.

Ще одним способом формування інтелектуальної комунікації є залучення учнів до передавання своїх думок засобами ІКТ. Прикладом такого завдання є відповідь на запитання «Що таке щастя?» у форматі відеоролика (доступ до роботи учня в QR-коді).

Завершити статтю ми хочемо словами Р. Брингхерста «Найбільша загроза комунікації — не відмінності, а одноманітність». Зробіть комунікацію на уроці цікавою — і учні зроблять усе, щоб розвинути в себе здатність до неї.

Література

1. Клочек Г. Літературна освіта в Новій українській школі // Дивослово. 2017. Вип. 1. С.7–11.
2. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення культурологічних дисциплін. URL : <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/010-34.pdf> (дата звернення: 16.10.2019).
3. Майнаєва О. І. Розробка уроку // М-вітальня-2018. URL : <https://vidilukrfilelog.wixsite.com/novaschool/toreck> (дата звернення: 15.10.2019).
4. Майнаєв Ф. Роль суспільних і гуманітарних наук у формуванні особистості // Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти : зб. наук. тез Міжнар. наук.-практ. конф.(Харків, 26-27 липн. 2019 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. С. 17–20.
5. Ремньова А. Г. Виховання толерантності у молодших підлітків у процесі вивчення історії // Методичні рекомендації для вчителів історії, класних керівників та студентів психолого-педагогічних спеціальностей університетів. Київ : НТПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. 60 с.
6. Сучасний психолого-педагогічний словник / за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М. 2016. С. 193.
7. Anstead N. Hooking Kids with Humanities. URL : <https://is.gd/EYfdWY> (дата звернення : 17.10.2019).
8. Ruggeri A. Why 'worthless' humanities degrees may set you for life. URL: <https://is.gd/cCEq98> (дата звернення: 20.10.2019).
9. Fuller S. Who Needs the Humanities? // 3 Quarks Daily Science Arts Philosophy Politics Literature. URL: <https://www.3quarksdaily.com/3quarksdaily/2008/07/who-needs-the-h.html> (дата звернення: 19.07.2019).
10. Watson E. Studying Always Will Be Important. URL: <https://diverseeducation.com/article/63927/> (дата звернення: 12.10.2019).

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ КОНСТАНТИ У КОНТЕКСТІ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

В. В. Ворожбіт-Горбатюк

д. пед. н., професор, професор кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки,
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

«Доля цілих народів найбільш залежить від виховання молодих людей. Діти згодом складуть суспільство і будуть його членами. Вони створюють його добробут, якщо з юнацьких років наповнені доброчесністю і любов'ю до Вітчизни; руйнують суспільний порядок і тишу, якщо отруєні духовною розпустою. Якою б славною і могутньою не видавалася держава, але якщо її утвердженню не служить добре виховання, то гине вона і блиск її слави зникне», — писав А. Прокопович-Антонський на межі XVIII — XIX століть [1]. Ці слова не втратили актуального звучання і в наш час.

Соціальна мережа — це віртуальне об'єднання людей для обміну певною інформацією. Аналіз впливу соціальних мереж на якість життя людини здійснюється на багатьох рівнях різними академічними галузями. Сьогодення свідчить про те, що соціальні мережі частіше стають епіцентром для розв'язання різних соціальних проблем, висвітлюють роботу організацій, показують як досягають успіху на шляху до власних цілей окремі особистості. Віртуальне спілкування і взаємодія в соціальних мережах, так популярне серед студентства, привело до того, що найважливіші події життя відтепер публікують спочатку на веб-сторінці. Як наслідок — психічне, духовне здоров'я молоді тепер певною мірою залежне і від віртуального оточення. Варто зазначити, що в огляді BBC Future представлено як соціальні медіа, насамперед, Facebook, Twitter та Instagram впливають на наше психічне самопочуття, душевну рівновагу людини загалом. Авторами встановлено, що на період 2016 року понад три мільярди людей у світі, тобто понад 40 % населення, стали користувачами соціальних мереж в інтернеті. Людина витрачає на них в середньому дві години щодня: публікує дописи, обмінюється фото, реагує на пости друзів. Щомиті користувачі соцмереж відправляють майже півмільйона твітів та фотографій у Snapchat [2]. Опитування студентів юридичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди, бакалаврат (2 рік навчання), магістри (1 рік навчання) засвідчили про те, що лише 0,1 % має одну сторінку у соціальних мережах. Абсолютна більшість студентської молоді проявляє активність, маючи від 2 до 7 сторінок у соціальних мережах.

Доктор психологічних наук О. Петрунько зазначає, що 90 % молоді у містах використовують технології web-, net-, smart-, online- в навчальних цілях, як засіб спілкування, дозвілля, розваг [3]. Авторка навела приклад про те, що за даними Ukrainian Marketing Group, станом на 2016 р. в Україні налічувалося понад 81 % активних користувачів. Це — при середньому показникові у світі — 61 % [там само].

Варто вказати на те, що досвід спілкування засобом соцмереж часто формується стихійно. Це призводить до різних форм аддикції (термін з історії Римського права, що означає нав'язливу потребу, яку відчуває людина, що спонукає до певного виду діяльності). Невтішні результати наукових досліджень на потребу часу щодо аналізу впливу комп'ютера на особистість в різних аспектах, що представлено у працях іноземних дослідників: технологічні залежності (М. Гриффітс); види «втечі» підлітків від реальності (Н. Пезешкіан); засоби зміни емоційного стану (Х. Шиффер); у контексті «патологічного використання комп'ютера» (М. Шоттон). Вивчення сучасних комп'ютерних ігор та їх впливу на підлітків і молодь присвячені праці І. Болонова, І. Бурлакова, О. Войскунського, А. Гордєєвої, Г. Петрусь, С. Шапкіна та ін.

З огляду на обрану проблему зазначимо тут, що духовно-моральне виховання має виступити базисом в самоорганізації людиною спілкування і взаємодії у соціальних мережах. Таке виховання, не маючи матеріалізованого продукту, кардинально відрізняється саме невидимим продуктом: ідеєю, знанням, принципами формування відносин. Духовно-моральне виховання нематеріально і проявляє себе через здатність людини бути розважливою у судженнях, враховувати інтереси інших людей, бути поміркою у діалогічному спілкуванні (не сперечатися заради самої суперечки!). На перший план виступають такі риси духовного дорослішання особистості, як-то: толерантність, уміння бути позитивно сприйнятою іншими. Духовно-моральні константи мають стати стрижнем віртуального спілкування і взаємодії у соціальних мережах. Докладніше про основні категорії духовно-морального виховання у схемі.

З огляду на системний підхід, соціальні мережі як платформа самокомунікацій, визначають нові пріоритети у духовно-моральних константах. Наприклад: звільнення людини від важкої праці, розмитість кордонів між роботою і вільними часом у предметному аспекті духовно-морального виховання винесли на передній план суб'єктивізм у визначенні цінностей, прийнятних для людини норм і правил взаємодії. У функціональному аспекті (розкриття внутрішнього та зовнішнього функціонування елементів системи духовно-морального виховання) кількісний і якісний розвиток соціальної інтернет-мережі актуалізовано важливий компонент — добровільне включення людини у мережеве спілкування, причетність чи включеність у творення інформаційно-комунікаційних просторів. Частотність і гіперактивність, швидке реагування соцмереж в історичному аспекті (генетичний та прогностичний вектори духовно-морального виховання) актуалізує усвідомлення того, що духовно-моральні константи, постулати чи істини подаються часто у сумнівному контексті, нема повної довіри до джерельної бази, часто не забезпечується баланс соціально-психологічної безпеки і так званого інформаційного здоров'я.

Спонтанність і частота змін спілкування та інших форм соціально-інформаційної взаємодії у соціальних мережах, на наш погляд, потребує опори на найбільш сталу категорію духовно-морального виховання — любові — найвищу моральну чесноту і духовну цінність. Як відомо, морально-правові регулятиви спонукають людину до усвідомлення того, що подолати будь-яке зло можна шляхом виховання любові до себе й інших. Рационалізована категорія любові є моральним правилом, базисом співпереживання, поваги до спільного блага, ключовою цінністю спілкування і взаємодії людей. Саме любов як константа духовно-морального зростання забезпечує особистісну цілісність. Остання, зазначимо, для соцмереж може стати альтернативою традиційного соціального контролю спілкування.

Ключові категорії дослідження

<p><i>Духовність</i> є індивідуальною здатністю до світо- та самопізнання, орієнтованістю особистості діяти на благо інших, пошук моральних абсолютів — правди, добра, краси, спілкування, дбайливого ставлення до природи (Б. Ліхачов, Г. Шевченко, Н. Щуркова).</p>	<p><i>Моральність</i> є результатом осмислення моральних понять, принципів, освоєння моральних норм особистістю, що виявляється в її поведінці, вчинках, суспільно значимих моральних якостях характеру, прийнятті ціннісних орієнтирів життєдіяльності людини (В. Сластьонін).</p>	<p><i>Виховання</i> — тривалий процес просування до мети формування особистості відповідно до суспільного ідеалу (В. Селіванов).</p>
<p><i>Духовно-моральне виховання</i> є процесом організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього (емоційно-сердечного) впливу педагога на духовно-моральну сферу особистості дитини, що утворює внутрішній світ дитини засобами і змістом виховуючого навчання</p>		
<p><i>Метою</i> духовно-морального виховання є досягнення людиною гармонії між власним життям і навколишнім світом</p>	<p><i>Предметом</i> сучасного духовно-морального виховання виступає соціально-культурне ставлення дитини до знань, літератури й мистецтва, традицій, релігії, фольклору, історії Батьківщини, свого роду; суспільно корисна й особистісно значима діяльність</p>	<p><i>Ознаки:</i> цілеспрямованість, наявність зразка, загального соціально-культурного орієнтира; відповідність процесу розвитку соціально-культурних цінностей в історичному поступі суспільства; присутність певної системи організованих впливів (Н. Щуркова, Г. Шевченко)</p>

Спираючись на результати дослідження Джессіки Браун BBC Future 2015 р. дослідники Центру Pew Research у Вашингтоні спробували з'ясувати, чи соцмережі насправді звільняють нас від негативних емоцій, чи спричиняють більше стресу. Авторитетні дослідники дійшли висновку про те, що спілкування в соцмережах підвищує стресогенність інформації різної тематики, часто стає причиною заниженої самооцінки особистості, є причиною симптоматичної депресії, загального напруження людини. Особливо це стосується користувачів жіночої статі (оскільки емоційно-почуттєва складова закладена в основу web-, net-, smart-, online-спілкування) [2].

У цьому ключі уважаємо за доцільне звернути увагу на поради, викладені у біографічних нотатках А. Вельського, В. Ісупова, датованих XIX століттям [4-5]. Просвіт'яни уважали постулатами духовно-морального виховання: постійний самоконтроль і самоаналіз власної поведінки, окремих вчинків, емоцій, почуттів і бажань, що забезпечувало духовне зростання, викорінення негативних рис, звичок, нахилів, формування сили волі, позитивних якостей характеру, ціннісних орієнтацій, християнського світогляду. Поряд із домінуючим морально-релігійним вишколом, рекомендовалося молодим людям чітко визначати характеристики реально досяжного виховного ідеалу, основні цінності якого: внутрішня релігійність, етична відповідальність, різностороння освіта, широта поглядів, дієве бажання блага Вітчизні, а також: чесність, милосердя, доброчинність, лагідність, чемність, стриманість, мужність і терпіння у життєвих незгодах.

Категорія особистості є констатуючою. У давні часи суть людини (persona) передбачала ідеально-духовний початок, що з поширенням християнства доповнилося духовно трансцендентною цілісністю з вищою силою. Згодом поняття особистості набуло більше раціонально-гуманістичного і соціально-культурного характеру і отримало назву духовного культурно-історичного утворення. Сучасне бачення особистості діалектично вбирає в себе розуміння її як вищої, істинно людської, екзистенційної основи буття, людини, здатної досягнення абсолюту духовного розвитку.

Особистість реалізує себе у зв'язках з іншою особистістю, у процесі суспільної діяльності, а також наскільки збігаються її інтереси з інтересами інших особистостей і суспільства, що й визначає рівень розвитку фенотипу особистості. Початком духовно-морального виховання особистості є знання.

Основним життєвим орієнтиром людини виявляється вчинкова любов до інших. Тезаурус дослідження пропонуємо у таблиці.

Одним із критеріїв духовно-моральної вихованості особистості прийнято uważати її поведінку. До цього часу аксіоматичною є теза про те, що успішність залежить від дисциплінованості школярів. Але реалії життя часто доводять, що учні, поведінка яких у шкільні роки не відзначалася високою дисциплінованістю, досягали в майбутньому значних творчих успіхів у сфері науки, техніки, мистецтва. Таким чином, внутрішня енергія, трансформована у творчий потенціал, приносить користь. Проведене узагальнення дає підстави для висновку про те, що саме на формування позитивного життєвого досвіду, осяяння є фактом духовно-морального зростання.

Таблиця

Розкриття сутності духовно-морального виховання представниками вітчизняної філософсько-педагогічної думки середини XIX — початку XX ст.

Охоронна педагогіка	Релігійно-педагогічний напрям у вітчизняній педагогічній думці	Антропологічний напрям	Соціально-гуманістичний напрям
Представники:			
О. Афтонасьєв, М. Міллер-Красовський, К. Победоносцев, С. Уваров та ін.	С. Мироплльський, О. Мусін-Пушкін, С. Рачинський, К. Ушинський, П. Юркевич та ін.	В. Бехтерєв, К. Вентцель, П. Лєсгафт, І. Тимківський, С. Шевирьов та ін.	М. Демков, Д. Грінченко, О. Лазурський, А. Прокопович-Антонський та ін.
Значення духовно-морального виховання:			
збереження суспільного миру і спокою	пізнання себе, Бога	фізичне вдосконалення особистості	утвердження в суспільстві гуманістичних і національних цінностей
Сутність духовно-морального виховання:			
процес самовдосконалення людини	процес зміцнення душевних сил людини	створення умов для розвитку природних сил дитини згідно з її індивідуальним рухом	прилучення людини до громадянського суспільства
Мета духовно-морального виховання:			
гармонізація моральних і духовних цінностей у свідомості людей	навчання віри і формування релігійних почуттів	гармонізація душевних і фізичних сил людини	формування свідомих діяльних громадян
Зміст духовно-морального виховання:			
батьківщинознавство, словесність, історія, дисципліни релігійного спрямування	Священна історія, Закон Божий, катехізис, знання про природу, державу	визначався природними віковими потребами людини	цикл гуманітарних навчальних предметів
Способи виховного впливу:			
настанови, повчання, спонування до самообмеження	Приклад вихователя, доброчинні справи	гігієна розумової праці, вільні творчі заняття	спілкування, релігійний досвід, праця

Природні здібності, соціальна приналежність людини є підґрунтям для здійснення духовно-морального виховання. Предметом духовно-морального виховання є здатність людини до вибору життєвого шляху і самопізнання, громадянська самосвідомість, самовиховання, творення себе у власному життєвому світі для відчуття осяяння. У зв'язку з цим, особистість, вихована в духовно-моральному плані, розглядається як носій особливої якості, що набувається в процесі взаємодії, спілкування, осяяння (прояв сердечності, співчуття, вчинкової любові), доброчинної діяльності.

Найбільшим джерелом негативу дослідниця Джессіка Браун назвала Twitter, оскільки він постійно нагадує про неприємні ситуації в житті інших людей. Серед причин, названих дослідниками, було насамперед віртуальне цькування, спотворене уявлення про життя інших людей. На замовлення компанії Microsoft дослідники обстежили 476 користувачів Twitter та проаналізували їхні профілі в соцмережі, звертаючи увагу на стиль дописів, емоції, тип взаємодії з іншими користувачами та ознаки депресивної поведінки. За допомогою цих даних вони розробили анкету, яка дозволяє у семи з десяти випадків спрогнозувати ризик депресії ще до появи перших симптомів. 2017 р. науковці з Гарвардського університету та Університету Вермонта розробили аналогічний інструмент для аналізу фотографій в Instagram, який має таку ж ефективність. У дослідженні брали участь 166 користувачів мережі. Дослідження свідчать, що штучне освітлення екранів сучасних гаджетів пригнічує вироблення гормону мелатоніну, який сприяє сну. Установлено, що найгірший впливав не загальний час, проведений у мережі, а частота заходів до неї, що свідчило про «нав'язливу звичку» постійно перевіряти оновлення [2].

Однак, зазначимо тут, що наявні дослідження переважно базуються на повідомленнях самих користувачів, що представляє інформацію недостатньо об'єктивно. Проте і дані проведених досліджень вже дозволяють зробити певні висновки. Коротко звернемося до тих, які потребують привнесення духовно-моральних констант у студентське середовище.

Зв'язок між надмірним користуванням соцмережами і проблемами в стосунках, гіршими результатами в навчанні та меншою участю в реальному спілкуванні. Більш вразливими до цієї залежності, є люди з алко-гольною залежністю, екстраверти і ті, хто компенсує соцмережами брак справжніх стосунків. У цьому плані варто апелювати до самої суті духовно-морального виховання як цілеспрямованому формуванню моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванню звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до християнської етики (за С. Гончаренком).

Згідно зі статистикою, чверть користувачів заходять у них кожен день, сумарно проводячи там дві-три години. Кожен п'ятий користувач зареєстрований одразу в декількох соціальних мережах. На виклик часу варто звернутися до практики одухотвореного творення дійсності за Г. Шевченко, яка розглядає процесуальний аспект духовно-морального виховання через створення умов для усвідомлення молоддю людиною змісту життєвих проблем і досвід їх позитивного вирішення [6]. Погоджуємося з авторитетним ученим, яка відзначає, що духовно-моральне виховання по суті є творення умов для прояву в дитини внутрішньої енергетичної сили, формування знань, що стануть стрижнем життя особистості, визначення людиною ієрархії загальнолюдських і національних цінностей, творча діяльність за законами краси.

Ще одним проблематичним наслідком мережевого спілкування є мультиекранна присутність. Так, повідомляється, що кожен сьомий користувач соціальних мереж заходить у них одразу з декількох гаджетів. Ми звикли до себе «інстаграмних». Перестало радувати реальне відображення у дзеркалі, адже звідти вранці на нас дивиться зовсім інша людина, без масок й фільтрів, вдалого ракурсу тощо. У цьому ключі варто звернутися до порад К. Ушинського про те, що власне духовно-моральне виховання є процесом організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього (емоційно-серцевого) впливу батьків і педагогів на духовно-моральну сферу особистості. Цей вплив є системотворчим її духовного образу і передбачає задоволення потреби молоді людини у вдосконаленні своєї природи, душі і тіла. Цей вплив носить комплексний характер щодо почуттів, бажань, думок людини. Таке виховання спирається на певну систему цінностей, закладену в змісті родинного спілкування й актуалізується життєвою позицією педагога.

Підвищена сугестивність — ще один проблемний наслідок спілкування у соцмережах. Як показують дослідження, користувачі соціальних мереж, зокрема Facebook, «підлаштовуються» під своїх друзів та передплатників: постять те, що їм має бути цікаво, що свідомо отримає лайки й коментарі. Такий конформізм призводить до «спіралі мовчання» — феномену, коли користувач соцмережі взагалі не висловлює судження, яке не схвалює суспільство. І те, як соціальні мережі видають поновлення: користувачі отримують контент у залежності від своїх інтересів та поглядів, — також цьому сприяє. Брак альтернативних переконань у стрічці робить уніполярною інформаційну картину. А світ, як відомо, багатогранний.

Як відомо, результатом духовно-морального розвитку є незворотні кількісні та якісні зміни у ціннісно-орієнтаційній структурі індивіда; спрямованість, сталість і дієвість цінностей як вищої диспозиційної структури особистості, процес усвідомлення самої себе, минулого й теперішнього; пошук і знаходження в ієрархізованому ціннісному просторі варіанту смислу життя (любов до життя, унікальність духовного «Я», життєздатність); урівноваження турботи про власне життя з трансцендентальним, ідеєю чи ідеалом, що переступає і перевищує межі життя; підпорядкування ідеалові оборони честі, волі, віри, героїчної форми життя, ідентифікація з етносом, нацією, державою.

Якщо апелювати до історико-педагогічного досвіду, то цінним у цьому ключі вважаємо поради З. Столиці. Зокрема, у контексті обраної теми актуальні висновки містить праця «Розвиток в дітях життєрадісності і боротьба з песимізмом». Автор вказував, що духовно-моральне виховання відбувається під впливом негативних чинників, які можна угрупувати таким чином: 1) людська обмеженість (фізична — хвороби, смерть близьких), розумова (бідність пізнання, відсутність необхідних якісних навчальних і виховуючих книг), моральна (невміння людини боротися із спокусами); 2) історичні умови життя (соціальні негаразди, особисті незгоди, невдачі, суспільна злоба, поширення атеїзму, одноманітність буденного життя, зневіра в собі, що призводить до меланхолії) [7]. Для подолання цих негативних чинників чи мінімізування їхнього впливу учений і педагог радив виховувати оптимізм і життєрадісність. Для цього, на думку З. Столиці, у родині і закладах освіти варто спрямовувати виховні впливи на: прояв почуття самозбереження; спонукання до досягнення особистого блага, педагогічна підтримка прагнення задоволення. Останнє автор уважав чи не найголовнішим завданням учительства. Слушним і в наш час є такі рекомендації З. Столиці: не перенасичення життя задоволеннями, а створення низки радостей, що чергуються з обмеженнями; не пестування, а зведення до мінімального негативів буденного життя; любляче ставлення до дітей, оберігання від важких брутальних сцен і сильних емоційних потрясінь, від незна-

чних але системних сварок і суперечок. Пропаганда природних родинних зв'язків, розширення розумового і морального світогляду, задоволення потреби людини в пошуках істини, спонукання до творчої діяльності, яка розкриває повноту життя і сприяє тривалому оптимістичному настрою [там само].

У наш час «цифрова аскеза» неможлива. Важливо навчитися спілкуванню засобами соцмереж, керуючись константами духовно-морального виховання. Зокрема. Пропонуємо студентам формувати свої аккаунти і сторінки з позицій ідеї, що право — це мораль в дії. Усе, що ми фіксуємо і поширюємо у соцмережах — мораль в дії. Варто пам'ятати, що стрижнем особистості є її здатність жити на основі зробленого екзистенційного вибору, з духовною самосвідомістю і самореалізацією за особистісно цінними моральними орієнтирами. Мова йде про індивідуальну траєкторію життя людини, свідомий вибір життєвої позиції, змісту і видів діяльності, способу життя. Тому помічайте в собі та інших неутилітарність (спрямованість на радість духу людини, усвідомлену потребу в красі, мудрості, знаннях); велику міру творчості, свободи у творчій діяльності, здатність до рефлексії. Це дасть змогу попередити прояви булінгу і психологічного терору. До слова, якщо вірити даним ірландських дослідників, до цього схильні близько 25% користувачів соціальних мереж, велика частина яких є підлітками. У їх спільнотах інтернет-цькування поширене. Йому також піддаються люди, які активно висловлюють свою точку зору на політичні та гостросоціальні теми. Рідко хто може уникнути агресивних та часто принизливих коментарів під своїми постами.

Обов'язкова порада усім користувачам соцмереж — фільтрувати контент. Для користувачів Twitter та Facebook є можливість розділити сторінки за типами контенту, тематиками, значимості, мовним параметрам. Доцільно використовувати тематичні групи та хештеги. Як у реальному житті, так і у віртуальному спілкуванні варто дарувати увагу і свої думки тільки тим, кого ви знаєте і цінуєте. Традиційна порада: розділити типи контенту між соціальними мережами, а саме. Події у житті друзів можна відстежувати у Facebook, а новини — у Twitter. Цікава інфографіка є в Pinterest. З метою нових вражень та ідей для фото можна періодично відкривати Instagram. Для збору контенту з різних майданчиків сьогодні використовують сервіси-агрегатори.

Важливо донести до користувачів важливість усвідомлення. Соціальні мережі відкрито надають інформацію. Правда, іноді свідомо помилкову. Потрібно фільтрувати контент. Особливо слід бути обережним у плані порад щодо виховання і взаємодії з дітьми, підтримки людей, які перебувають в скрутному становищі, участь у роботі різних громадських об'єднань [8].

Насамкінець, варто наголосити, що в основі природи духовно-морального виховання лежать вищі духовні цінності, самопізнання і самореалізація, усвідомлене культивування найкращих людських якостей, устремління жити за духовними заповідями — законами Добра, Істини, Краси, Любові, Миру, Гармонії. Моральність у цьому вихованні виступає орієнтиром поведінки людини. Духовно-моральне зростання людини завжди помітне. Їй самій — коли для радості не обов'язкове грандіозне свято. Для інших — коли оточенню комфортно і надійно жити з цією людиною.

Духовний розвиток підпорядковується ряду загальних закономірностей. Між віком людини та темпами духовно-морального розвитку виявляється зворотна пропорційна залежність: чим менший вік, тим вищий темп духовного розвитку. Тому доречно іноді звертати увагу на духовну велич дитини.

Нова освітня модель у нашій країні, маючи особистісно орієнтований характер, спрямована на самоактуалізацію, самовизначення і самореалізацію особистості. За словами В. Кременя, її мета — «...не сформувати й навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти в ній механізм самореалізації особистості» [9].

Література

1. Прокопович-Антонский А. О воспитании // Антология педагогической мысли России XVIII в. М. : Педагогика, 1985. С. 349–364.
2. Джессіка Браун. Як соцмережі впливають на наш настрій, сон, психічне здоров'я і стосунки. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-42693578> (дата звернення: 15 січня 2018 р.)
3. Петрунько О. Соціалізація студентів у віртуальних соціальних мережах: актуальність проблеми // Педагогічний процес: теорія і практика. Сер. Психологія. 2016. № 3 (54). С. 72–76.
4. Вельский А. Записки педагога. СПб., 1909. 227 с.
5. Вениамин (Исупов). К юношам об истинной мудрости и истинном воспитании самих себя. СПб. : Вера и знание, 1906. 16 с.
6. Шевченко Г. П. Синергетичний аналіз розвитку культури й духовності в умовах системної кризи // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. праць. Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2009. Вип. 4 (33). С. 6–14, с. 6.
7. Столица З. К. Воспитание нравственности в подрастающем поколении. СПб. : Б. И., 1909. 73 с.
8. Смирнова О. Соціальний Я. Про вплив соцмереж на нас і наше життя. URL: https://blog.allo.ua/ua/sotsialnij-ya-pro-vpliv-sot-smerezh-na-nas-i-nashe-zhittya_2018-01-13/ (дата звернення: 26.01.2018).
9. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія. К. : Знання України, 2009. 506 с.